

Jewgeni Chaldej, *Kriegstagebuch*, hrsg. v. Ernst Volland
und Heinz Krimmer, Berlin 2011, 224 S.

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2014.069>

Prezentowana edycja źródłowa ma dość niestandardowy – przynajmniej w stosunku do typowych edycji historycznych – charakter. Jest to spowodowane m.in. tym, że przygotowali ją do druku nie zawodowi historycy

czy archiwiści, a osoby zajmujące się profesjonalnie przede wszystkim fotografią: Heinz Krimmer, współwłaściciel berlińskiej agencji fotograficznej i zbiorów cennych historycznych fotografii oraz artysta fotografik, i autor licznych publikacji na ich temat, Ernst Volland. Pomagał im historyk Bernd Ulrich, który też zredagował teksty zamieszczone w omawianej książce. Przedstawiane wydawnictwo zawiera dziennik z lat 1941–1943 znanego sowieckiego fotografa wojennego Jewgenija Chaldej, który osobiście brał udział w opisanych w nim działaniach wojennych i politycznych, a także później, w czasie swojej pracy zawodowej, był świadkiem wielu ważnych wydarzeń historycznych. Zamieszczono w tej edycji również sporą liczbę fotografii wykonanych zarówno przez autora dziennika, jak i dotyczących jego życia (zrobionych przez inne osoby).

J. Chaldej urodził się w 1917 roku w Juzowce (obecnie to część Doniecka) na Ukrainie w licznej żydowskiej rodzinie (był najmłodszym spośród sześciorga rodzeństwa). Jego ojciec zarabiał na życie jako introliigator i – okazjonalnie – muzyk. Dzieciństwo miał trudne. Krótco po jego urodzeniu w pogromie w rodzinnym mieście zginęła matka, a on sam został ranny. Od 13 roku życia musiał pracować zarobkowo, najpierw fizycznie w lokomotywowni, a gdy miał 15 lat zaczął fotografować dla lokalnych gazet, głównie – co było typowe dla ówczesnego ZSRR – obiekty techniczne i przodowników pracy. Szybko zauważono jego talent fotograficzny i gdy miał 18 lat otrzymał propozycję pracy w rządowej agencji prasowej TASS, gdzie fotografował przeważnie dla dziennika „Prawda”. W latach 1941–1945 był fotografem Armii Czerwonej (od 1943 roku w stopniu kapitana). W 1945 roku został oficjalnym fotografem sowieckim w trakcie konferencji w Poczdamie, a w 1946 roku pełnił taką samą rolę podczas procesu w Norymberdze. J. Chaldej jest m.in. autorem słynnych zdjęć ukazujących wywieszenie w 1945 roku sowieckiej flagi z sierpem i młotem nad budynkiem berlińskiego Reichstagu, a także znanych fotografii ilustrujących przebieg konferencji w Poczdamie czy procesu norymberskiego. W 1948 roku został zwolniony z TASS (utrzymywał się wówczas ze zleceń dla różnych czasopism i gazet) i dopiero w 1956 roku znalazł zatrudnienie w „Prawdzie”, a następnie – w 1971 roku – Sowieckiej Kulturze, gdzie pracował do emerytury. W 1994 roku zorganizowano w Niemczech jego pierwszą wystawę fotograficzną oraz opublikowano towarzyszącą jej książkę

„Von Moskau nach Berlin”, hrsg. v. Ernst Volland und Heinz Krimmer, Berlin 1994.

Omawiany tu dziennik przez długi okres pozostawał w zasadzie nieznanym i dopiero w 2000 roku, po inwentaryzacji rzeczy pozostawionych przez J. Chaldeję przeprowadzonej w jego moskiewskim mieszkaniu, informacja o tym rękopisie dotarła do szerszego grona osób. Wtedy też zainteresowało się jego spuścizną niemieckie Muzeum Fotografii (Museum für das Gesamtwerk des Fotografen), które chciało ją kupić, co jednak – z uwagi na zakwalifikowanie jej do rosyjskiego dziedzictwa kulturowego – okazało się niemożliwe. W późniejszym okresie wiele części składowych zbioru aparatów, książek i odbitek zdjęć pozostawionego przez Chaldeję uległo rozproszaniu. W czasie zbierania materiałów do wystawy pt. „Jewgeni Chaldej – Der bedeutende Augenblick” zorganizowanej w 2008 roku w Berlinie w Martin-Gropius-Bau odnalazł się również wąski, poźółkły zeszyt z zapiskami Chaldej. Obecnie znajduje się on w posiadaniu jego córki Anny, która udostępniła go wydawcom i wyraziła zgodę na jego druk.

Prowadzenie dzienników przez żołnierzy sowieckich w czasie wojny było surowo wzbronione oraz karane i bardzo rzadko udawało się ich autorom takie teksty przemyścić z frontu do domu. J. Chaldej – zapewne ze względu na charakter wykonywanej pracy – należał do tych nielicznych, którzy tego dokonali, chociaż nie można wykluczyć, że część notatek wpisał doń później, nie na wojnie, lecz już bezpośrednio po powrocie do Moskwy. Dziennik ten zawiera zarówno opisy ważnych wydarzeń wojennych, jak również przedstawia życie codzienne i prywatne uczucia i odczucia jego autora (miłość, troska o rodzinę itp.). Zapiski zaczynają się od 22 czerwca 1941 roku, czyli dnia napaści hitlerowskich Niemiec na Związek Radziecki (wśród nich jest m.in. wzmianka o zajęciu Białegostoku i Lwowa), a kończą w kwietniu 1943 roku. Edytorzy wydawnictwa dodatkowo uzupełnili tekst źródła o swego rodzaju dziennik fotograficzny Chaldej, czyli wybór wykonanych przez niego zdjęć, które sięgają chronologicznie jednak nieco dalej niż zapiski rękopiśmienne, gdyż obejmują również fotografie z późniejszego okresu.

Dziennik z zapiskami J. Chaldej został opublikowany po raz pierwszy. Oryginalny tekst to rękopis, zapisany w języku rosyjskim na 45 stronach formatu A5. W edycji udostępniono go czytelnikom w tłumaczeniu

na język niemiecki. Przekładu dokonały Anna i Margarita Iov, które podczas swej pracy translatorskiej, chcąc oddać dokładnie styl i myśli autora, spotkały się z wieloma problemami. Trudności wynikały m.in. z tego, że twórca dziennika prawie nie używał w nim znaków przystankowych. Tłumaczkę i edytorzy postanowili również pozostawić w publikowanym tekście znaki i podkreślenia dokonane przez J. Chaldeję, jak również zaznaczyć fragmenty nieczytelne. Nazwy własne i niektóre terminy, jeżeli zdaniem tłumaczy było to konieczne, wyjaśniano w przypisach zaznaczonych gwiazdką. Transkrypcji nazwisk, tytułów i określeń geograficznych dokonano zgodnie ze wskazówkami ujętymi we współczesnych słownikach Dudena. Dokonane konieczne uzupełnienia zdań czy wyrazów zaznaczano jaśniejszą czcionką.

Cała publikacja składa się z „Przedmowy” napisanej przez obu edytorów, krótkiego omówienia przygotowań Niemiec do ataku na ZSRR, czyli tzw. Planu Barbarossa pióra H. Krimmera oraz właściwej edycji źródłowej zatytułowanej „Schriftliches und fotografisches Tagebuch”, na którą składają się (oznaczone dodatkową paginacją) strony z niemieckim tłumaczeniem dziennika J. Chaldeję uzupełnione niekiedy czytelnymi zdjęciami odpowiednich stron oryginalnego źródła. Pomiędzy nimi zamieszczono liczne czarno-białe fotografie wykonane przez autora przekazu, ilustrujące podawane przez niego w dzienniku fakty oraz opisywane sytuacje i wydarzenia, w których brał udział, czy też osoby, z którymi się zetknął. Między tymi zdjęciami umieszczono również trzy krótkie wprowadzenia historyczne do poszczególnych partii zdjęć, zatytułowane „Murmansk” (s. 18–19), „Schlacht um Moskau” (s. 58–59) i „Auf der Krim, in Kertsch” (s. 64–65), opracowane przez H. Krimmera. Publikowane w książce zdjęcia podzielono chronologicznie i tematycznie, dzieląc je na grupy zatytułowane kolejno jako (tytuły te wydrukowano w spisie treści jaśniejszym kolorem): „Murmansk 1941–1943” (s. 20), „Rostow 1943” (s. 61), „Kertsch, Noworossijsk, Sewastopol 1942–1944” (s. 66), „Bulgarien, Jugoslawien 1944” (s. 116), „Ungarn 1944–1945” (s. 122), „Wien 1945” (s. 126), „Berlin 1945” (s. 146), „Potsdamer Konferenz 1945” (s. 170), „Moskau Siegesparade 1945” (s. 177), „Pariser Friedenskonferenz 1946” (s. 185) i „Nürnberger Prozess 1946” (s. 190). Każde z zamieszczonych w tej publikacji zdjęć opatrzone jest krótkim podpisem, po którym często przytoczo-

no odpowiedni fragment z dziennika J. Chaldej, uzupełniający informacje o przedstawionym wydarzeniu. Wiele fotografii zaprezentowanych w książce – obok czołowych polityków, wojskowych i dygnitarzy – ukazuje też, co jest niezwykle cenne, losy i życie codzienne żołnierzy i ludności cywilnej w opisywanym czasie.

Wydawnictwo kończy się rozdziałem zatytułowanym „Begegnungen mit Jewgenij Chaldej” (s. 204) pióra Ernsta Vollanda, w którym m.in. przedstawiono pierwsze jego osobiste spotkania z autorem dziennika i zdjęć, do którego doszło w 1991 roku, oraz późniejsze rozmowy prowadzone w Berlinie, opisano warunki mieszkaniowe w jakich żył wówczas J. Chaldej w Moskwie, a także zarysowano najważniejsze fakty z jego życiorysu. Na końcu książki zamieszczono, ilustrowane zdjęciami wykonanymi już przez inne osoby, kalendarium jego życia zatytułowane jako „Biografie” (s. 220), które doprowadzono do 6 października 1997 roku, czyli dnia śmierci Chaldej.

Podsumowując rozważania o tej publikacji, należy generalnie ocenić ją bardzo pozytywnie. Fotografie, uważane powszechnie za niezastąpione niekiedy przekazy dla poznania dziejów i życia współczesnych, są w tej edycji ważnym elementem łączącym – również emocjonalnie – czytelnika dziennika J. Chaldej z przeszłością. Autorom publikacji udało się połączyć edycję źródła pisanego z prezentacją dobrej jakości historycznych zdjęć, co miało zapewne zapewnić jej – oczywiście obok wartości naukowych i popularyzatorskich – również jakiś sukces komercyjny (praca ta skierowana jest także do licznych miłośników historii i dawnej fotografii). Ten ostatni fakt częściowo może też usprawiedliwiać zauważalny dla historyka brak wystarczająco pogłębionego komentarza naukowego (rzeczowego), dotyczącego zarówno samego przekazu pisanego (nie spełniają do końca tej roli ani „Przedmowa”, ani załączone teksty opracowań i nieliczne przypisy), jak i podpisów pod fotografiami, co przecież jest z reguły bardzo ważne przy odtwarzaniu losów państw i ludzi w określonym miejscu oraz epoce historycznej.

Janusz Tandecki (Toruń)